

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت معلّم سبزوار
دانشکده‌ی ادبیّات و علوم انسانی
پایان نامه جهت دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد زبان و ادبیّات فارسی

نقد و بررسی ده اثر برگزیده‌ی بازنویسی شده
برای کودکان

استاد راهنما
جناب آقای دکتر ابوالقاسم رحیمی

استاد مشاور
جناب آقای دکتر مهیار علوی مقدّم

نگارنده
فاطمه ایرجی نیا

زمستان ۱۳۸۸

دانشگاه تربیت معلم سبزوار

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

نام خانوادگی دانشجو: ایرجی نیا

نام: فاطمه

استاد راهنما: دکتر ابوالقاسم رحیمی

استاد مشاور: دکتر مهیار علوی مقدم

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

رشته‌ی: زبان و ادبیات فارسی

مقطع: کارشناسی ارشد

تاریخ دفاع:

تعداد صفحات:

عنوان پایان‌نامه: نقد و بررسی ده اثر برگزیده‌ی بازنویسی شده برای کودکان

کلید واژه‌ها: بازنویسی، روان‌شناسی، کودک، ادبیات کودک

چکیده: ادبیات کودک، با وجود اهمیت تردیدناپذیر و نقش مؤثری که در شکل‌گیری شخصیت کودکان دارد، از زمینه‌هایی است که تاکنون کم‌تر به صورت اصولی و علمی به آن پرداخته شده است. در این میان، فن‌ارزشمند بازنویسی نیز، با آن پیشینه‌ی درخشان در ادب فارسی، عموماً مورد غفلت بوده است. آثار اندکی که با استفاده از این شیوه به وجود آمده‌اند نیز، کیفیت بالایی ندارند.

رساله‌ی حاضر با توجه به مطالب یاد شده، کوشیده است مقدمات لازم را برای تولید یک بازنویسی خوب بررسی کند. در این راستا و در بخش اول این پژوهش، پس از آوردن کلیاتی در زمینه‌ی ادبیات کودک و اهمیت و پیشینه‌ی آن، ویژگی‌های کودکان سنین مختلف از منظر روان‌شناسی رشد بررسی شده است. پس از آن و در فصل سوم، خصوصیات عناصر داستانی در ادبیات کودک با نگاهی به ویژگی‌های خاص این گروه از مخاطبان مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل چهارم نیز به بازنویسی، اهمیت، پیشینه و انواع آن پرداخته شده است.

در بخش دوم، پس از ارائه‌ی اطلاعات کتابشناسی ده اثر برگزیده، که به عنوان نمونه‌هایی برای نقد در نظر گرفته شده‌اند، نگارنده در قالب سه فصل، میزان توجه نویسندگان را نسبت به اصول روان‌شناسی رشد، داستان‌پردازی کودکان و بایسته‌های بازنویسی در کتب مورد نظر بررسی می‌کند.

کلید واژه‌ها: بازنویسی، روان‌شناسی، کودک، ادبیات کودک. نقد ادبی

تقدیم

به دخترم؛ فرشته‌ی پاک و دوست داشتنی زندگی‌ام؛
که پایان این تحقیق، آغازی بود برای فصل رویش و علم‌آموزی او

و

تمام کودکان دوست داشتنی و پاک‌ی

که چشم امید به افق دوردست دارند،

تا مواهب خدادادی وجود خویش را هرچه زیباتر شکوفا کنند.

تقدیر

خداوند بزرگ را شاکرم که فرصت علم‌آموزی را برای من فراهم کرد و این نعمت بزرگ را به من ارزانی داشت.

از پدر و به‌ویژه مادر گرامی‌ام که امکان قدم نهادن در این راه با ارزش را برایم فراهم نمودند، سپاسگزارم.

همچنین از استاد راهنمای گرامی‌ام، جناب آقای دکتر ابوالقاسم رحیمی، که از محضرشان مطالب بسیاری آموختم، و نیز از جناب آقای دکتر مهیار علوی مقدم، مشاور محترم پایان‌نامه، به جهت راهنمایی‌ها و نکات ارزنده‌ای که متذکر شدند، سپاسگزارم و با تشکر از دوستان عزیز و گرامی‌ام سرکار خانم عالمه هاشمی که لطف و عنایتشان همیشه شامل حال این‌جانب بود و سرکار خانم اعظم رضوانی که بارها وقت ارزشمندشان را در اختیارم قرار دادند و از نظرات عالمانه‌شان بهره‌ها بردم.

در پایان از همسر عزیزم، که در تمامی مراحل، مشوق و یاری‌گر این‌جانب بود و همچنین دختر عزیزم، زهرا، که همیشه با صبوری‌های کودکانه‌اش شرمندهام می‌کرد، سپاسگزارم.

فهرست کلی مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	۱
بخش اول: کلیات و مبانی نظری تحقیق.....	۵
فصل اول: ادبیات کودک.....	۶
فصل دوم: روان‌شناسی کودک.....	۲۲
فصل سوم: ویژگی‌های داستان‌پردازی ادبیات کودکان.....	۴۱
فصل چهارم: بازنویسی.....	۶۹
بخش دوم: نقد و نظر.....	۸۴
فصل پنجم: کتاب‌شناسی کتاب‌های برگزیده.....	۸۵
فصل ششم: نقد از منظر روان‌شناسی.....	۱۰۳
فصل هفتم: نقد از منظر بازنویسی.....	۱۴۰
فصل هشتم: نقد از منظر داستان‌پردازی.....	۱۶۷
فصل نهم: نتیجه‌ی تحقیق.....	۱۹۰
پیوست.....	۲۰۳
جداول.....	۲۶۵
کتابنامه:.....	۲۷۱

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۱
بخش اول: کلیات و مبانی نظری تحقیق	۵
فصل اول: ادبیات کودک	۶
تعریف ادبیات کودک ۸، جایگاه ادبیات کودک ۱۲، پیشینه‌ی ادبیات کودک ۱۵، مروری بر پیشینه‌ی ادبیات کودک ۲۰	
فصل دوم: روان‌شناسی کودک	۲۲
ویژگی‌های دوره‌ی پیش عملیاتی	۲۴
رشد شناختی	۲۴
حرکت به سوی سطح نمادها ۲۵، ناتوانی از نگهداری ۲۵، برگشت ناپذیری ۲۶ خود محوری ۲۶، ناتوانی در طبقه بندی سلسله مراتبی ۲۶، شهودی بودن تفکر ۲۶	
درک محدود چگونگی روابط بین اشیا ۲۷، ضعف دقت ۲۷، استدلال ساده و عینی ۲۷ ... احساس مالکیت شدید ۲۷، عزت نفس زیاد ۲۸، نیاز به تقویت احساس خویشتن ۲۸ اعتقاد به قدرت‌های مافوق الطبیعه مانند پریان، دیو ۲۸، توانایی تشخیص رنگ‌های اصلی ۲۸	
رشد اجتماعی	۲۸
تشخیص راستگویی از دروغگویی ۲۸، تشخیص اهمیت اصول اخلاقی نسبت به آداب اجتماعی ۲۸، نیاز به کنترل بیرونی اصول اخلاقی ۲۸، شکل‌گیری وجدان یا فرامن ۲۹ رواج پرخاشگری وسیله‌ای و خصمانه ۲۹، درک اهمیت مشارکت ۲۹، توانایی درک استدلال ۳ مرحله‌ای برای عدالت توزیعی ۲۹، درک تفاوت اعمال تصادفی و موذیانه ۲۹، اعتقاد به واقع‌گرایی اخلاقی ۲۹، استفاده از راهبردهای شناختی برای تسلط بر خود ۲۹، وجود محدودیت‌هایی در تفکر اجتماعی ۲۹، توانایی استفاده از صفات ارزشی کلی مانند خوب و بد ۳۰، توجه به عوامل موقعیتی ۳۰، توجه ویژه به همسالان ۳۰، در نظر داشتن مفهومی خاص از دوستی ۳۰، تشخیص احساس دیگران با مشاهده‌ی حالت چهره‌ها ۳۰، رئیس مآبی و گستاخ بودن ۳۰، درک تدریجی نتایج خوب و بد ۳۰، درک لزوم استقلال و ایستادگی در کارها ۳۱، علاقه به آشنایی با افراد و نقش‌های مختلف در جامعه ۳۱، بروز ترس‌های غیرمنطقی ۳۱، احساس غرور ۳۱، علاقه به پوشیدن لباس مبدل، نقش‌گذاری و بازی‌های نمایشی ۳۱.	

رشد هیجانی..... ۳۱

شکل‌گیری شعور جمعی ۳۲، همدردی با مادر و همبازی‌ها ۳۲، تمرکز روی برجسته‌ترین ویژگی یک موقعیت هیجانی ۳۲، استفاده از راهبردهای گوناگون برای تنظیم انگیزتگی هیجانی ۳۲، درک ارتباط تفکر و احساس ۳۲، تأثیر طولانی خلق ادامه‌دار بر رفتار ۳۲ ناتوانی از نامیدن هیجان‌های خودآگاه ۳۲، خصایص هیجان‌های کودک ۳۲، اهمیت ارتباط عاطفی مادر و کودک ۳۳، نیاز به محیطی پرمهر و امن ۳۳، توجه به احساسات بیش از محرک‌های عینی ۳۳، ناتوانی از آشکار ساختن اندیشه و احساسات ۳۳، رواج تقلید از والدین ۳۳، پیدا کردن احساسات نسبت به خود ۳۳، دوری از شرایط ناراحت‌کننده ۳۳، آگاهی تدریجی نسبت به میراث فرهنگی ۳۳، ترس از موقعیت‌های ناشناخته ۳۳، زودجوش، خوش مشرب و مهربان ۳۳.

ویژگی‌های مرحله‌ی عملیات عینی..... ۳۴

رشد شناختی..... ۳۴

تمرکز فکر یا قدرت تمرکز زدایی در مورد اشیا ۳۴، انحصار تفکر منطقی کودک به اشیا و حوادث محسوس ۳۴، توانایی انجام تکالیف نگهداری ۳۴، برگشت پذیری ۳۴، توانایی طبقه بندی سلسله مراتبی ۳۵، توانایی استدلال فضایی و چرخش ذهنی ۳۵، شکل‌گیری مفاهیم ۳۵، تمرکز بر واقعیات استنباطی به جای ظواهر درک شده ۳۵، درک مفاهیم زمان و مکان ۳۵ افزایش میزان دقت کودک ۳۵، درک تفاوت بین نیروی متحرک اشیای متحرک ۳۵، قابلیت‌های خاص توجه کودکان ۳۵، توانایی درک رابطه علت و معلولی ۳۵، توانایی نقد کار خود و درک ارزش کار دیگران ۳۵، عدم تجربه‌ی کافی در زمینه‌ی خودگردانی شناختی ۳۵ کشف قابلیت‌های جسمانی ۳۶، رقابت با دیگران ۳۶، شکل‌گیری خود‌پنداره‌ی آکادمیک ۳۶، آگاهی از تأثیر عوامل روانی بر عملکرد فرد ۳۶، تأثیر تجربه‌ی مراحل خودپروانی بر عزت نفس ۳۶، آمادگی برای تعارض روانی اواسط کودکی ۳۶، سخت‌کوشی ۳۶، آموختن کار و بازی با همسالان ۳۶، انجام کارهای معنی‌دار مثل خواندن، توجه مداوم و پشتکار ۳۶، حل مشکلات و مسایل زندگی با کمک تعقل و تفکر ۳۶.

رشد اجتماعی..... ۳۷

توانایی استدلال در مورد عدالت توزیعی ۳۷، درک تدریجی نظرات دیگران ۳۷، رفتار جامعه‌پسند ۳۷، همکاری با دیگران ۳۸، پیوند ژرف با آرمان‌های همجنسان ۳۸، توجه به تعارض‌های میان آزادی‌های شخصی و الزامات اخلاقی ۳۸، اعتماد و عطف و صمیمیت در روابط با همسالان ۳۸، گزینشی بودن دوستی‌ها ۳۸، تغییر نوع رابطه‌ی کودک و والدین غالباً

بر اساس محبت، مشورت ۳۸، برقراری ارتباط عاطفی با خواهر و برادرها ۳۹، شکل‌گیری شبکه‌ی پیچیده‌ی خود‌پنداره‌ی کودک ۳۹، واکنش نسبت به همدلی و تحسین آموزگار ۳۹ علاقه به انجام شایسته‌ی کارها ۳۹، بیدارشدن حس عدالت‌خواهی ۳۹.

رشد هیجانی.....۳۹

ترس از موقعیت‌های دور از واقعیت ۴۰، نیاز به برقراری رابطه میان ارزش‌های اظهار شده و اعمال ۴۰، آگاهی از گرایش‌های روانی ۴۰، توانایی تجربه‌ی بیش از یک هیجان در یک زمان ۴۰، کنترل درونی و ناخودآگاه هیجانانگیز ۴۰، توجه به استقلال در شخصیت ۴۰، بروز ویژگی شخصیتی تعاون ۴۰، توانایی درک و رفع و رجوع نشانه‌های مغایر چهره‌ای و موقعیتی ۴۰ افزایش سریع خودگردانی هیجانی ۴۰.

فصل سوم: ویژگی‌های داستان پردازی ادبیات کودکان.....۴۱

طرح یا پیرنگ داستان ۴۲

پیرنگ و ویژگی‌های آن در ادبیات کودک ۴۳

انتظار ۴۴، صمیمیت لحن و حلاوت ماجرا ۴۴، زنجیرواری، سرعت و کوتاهی ۴۵
ثبات طرح ۴۵، محدودیت و سادگی (کلیشه‌ای بودن) ۴۵، خیالی بودن ۴۵.

شخصیت پردازی.....۴۶

برخی ویژگی‌ها در شخصیت‌های داستان کودکان ۴۸

سادگی و نمادین بودن ۴۸، قالبی و قراردادی بودن ۴۹، خیالی بودن ۵۰، وجود عنصر آرمان‌گرایی در شخصیت‌ها ۵۲، اغراق ۵۳، بازتاب اجتماعی در گزینش جنسیت شخصیت‌ها ۵۴ باور پذیری ۵۴.

صحنه پردازی.....۵۵

ویژگی‌های صحنه پردازی در داستان‌های کودکان.....۵۵

ساده و نمادین بودن ۵۵، مبهم و نامعلوم بودن زمان و مکان ۵۶، کلی بودن ۵۶، باور پذیری ۵۶، سنخیت شخصیت با ماجرای داستان ۵۷.

زاویه دید ۵۷

درونمایه ۵۸

محتوا در ادبیات کودک ۵۹

موضوع ۶۰

دارا بودن عنصر جنب و جوش و بازی ۶۱، اعجاب و شگفتی ۶۱.

زبان و بیان.....۶۱

- زبان و بیان در ادبیات کودک ۶۲
- ویژگی‌های مراحل مختلف زبان آموزی در کودکان ۶۴
- علاقه به کلماتی در مورد اشیا و اعمال ۶۴، لذت بردن از بازی با کلمات و آواها ۶۴
- لذت بردن از زیاد پرسیدن به ویژه با چرا و چگونه ۶۵، لذت بردن از شرکت در بازی‌های
نمایشی و گفتگو ۶۵، درک شگفت آور دستور زبان با وجود خطاهای بسیار ۶۵، استفاده از
واژه‌های کلی به جای نام بردن و مشخص کردن انواع ۶۵، توجه به پایان و همچنین ترتیب
کلمات ۶۵، استفاده از قاعده «استثنا قایل نشو» و در نتیجه بیش تعمیمی ۶۵، مهارت زیاد
کودکان درباره‌ی روش‌های جامعه پسند ۶۵، گفتار غیر ارتباطی ۶۵.
- ویژگی‌های زبان و ادبیات در ادبیات کودک..... ۶۶
- ساده بودن ۶۶، استفاده از زبان پویا، تشبیه و استعاره‌هایی که در حد درک کودکان باشد ۶۷
تکرار ۶۷، سرعت و آهنگ ۶۷، کاربرد کلماتی در مورد اشیا و اعمال ۶۸، استفاده از کلمات
پرسشی ۶۸، استفاده از واژه‌های کلی به جای نام بردن و مشخص کردن انواع ۶۸، استفاده از
گفتار غیر ارتباطی ۶۸.
- بخش چهارم: بازنویسی..... ۶۹**
- تعریف بازنویسی ۷۲، جایگاه بازنویسی ۷۴، پیشینه‌ی بازنویسی ۷۶، انواع بازنویسی ۷۸
- بخش دوم: نقد و نظر..... ۸۴**
- فصل پنجم: کتاب شناسی کتاب‌های برگزیده..... ۸۵**
- از همه پر زورترم ۸۷، دختر نارنج و ترنج ۸۸، دم پیشی ۹۰، دویدم و دویدم ۹۲، روباه بی
دم، روباه‌های با دم ۹۳، روباه دم بریده ۹۴، کدو قلقله زن ۹۶، کشاورز پیر و خرس قهوه‌ای
۹۸، گنجشک و پنبه دانه ۱۰۰، نمکی و دیو ۱۰۰.
- فصل ششم: نقد از منظر روان شناسی..... ۹۳**
- گروه سنی الف (کودکان پیش دبستانی)..... ۱۰۴**
- رشد شناختی..... ۱۰۵**
- خودمحوری ۱۰۵، احساس مالکیت شدید ۱۰۶، تشخیص رنگ‌های اصلی ۱۰۷، ضعف دقت
۱۰۷، دارایی‌های مادی تشکیل دهنده‌ی آرزوهای کودکان ۱۰۸.
- توانایی رشد هیجانی..... ۱۰۸**
- بهبود کنترل هیجانات ۱۰۹، آگاهی از احساسات خود و دیگران ۱۰۹، توصیه کردن روش‌های
مؤثر برای کاستن از احساسات منفی ۱۱۱، تغییر نقطه‌ی تمرکز کودک از خودش به کودکان و
فعالیت ۱۱۱، ارتباط عاطفی مادر با کودک ۱۱۱، پیش بینی عکس العمل مشخص بعد از ابراز

هیجان خاص ۱۱۲، وابسته بودن احساس گناه یا شرم به حضور تماشاگر بیرونی ۱۱۳، دور شدن از شرایط ناراحت کننده، انکار اشتباهات ۱۱۳، نیاز به محیطی امن و پرمهر ۱۱۳ همدردی با مادر و همبازی‌ها ۱۱۴، شکل‌گیری و گسترش شعور جمعی برای سازگری عاطفی ۱۱۴.

رشد اجتماعی ۱۱۴

ویژگی‌های تفکر اجتماعی ۱۱۴، فقدان دوستی‌های پایدار و دراز مدت و مبتنی بر عدالت متقابل ۱۱۵، تشکیل مفاهیمی درباره‌ی عدل و انصاف و قضاوت اخلاقی ۱۱۶، کنترل اصول اخلاقی به صورت بیرونی توسط والدین ۱۱۶، واقع‌گرایی اخلاقی ۱۱۷، لزوم آشنایی با افراد و نقش‌های مختلف در جامعه ۱۱۷، تشخیص اهمیت مشارکت ۱۱۷، رواج پرخاشگری وسیله‌ای ۱۱۸، در نظر داشتن دوستی به عنوان بازی لذت‌بخش و ۱۱۸، آمادگی کودکان برای مسئولیت‌پذیری (همیاری) ۱۱۹، لزوم تقویت استقلال و ایستادگی در کارها ۱۲۰ تشخیص راستگویی از دروغگویی ۱۲۰.

گروه سنی ب و ج (سال‌های اول تا پنجم دبستان) ۱۲۱

رشد شناختی ۱۲۱

کاهش میزان خود محوری ۱۲۱، توانایی درک رابطه‌ی علت و معلولی ۱۲۲، کاهش عقاید سحرآمیز ۱۲۳، رقابت با دیگران ۱۲۴، درک ارزش کار دیگران ۱۲۴، عدم تجربه‌ی کافی در خودگردانی شناختی ۱۲۵، سخت‌کوشی ۱۲۶، پرورش احساس مسئولیت ۱۲۶، حل مشکلات با کمک گرفتن از تعقل و تفکر ۱۲۷، آمادگی برای تعارض روانی اواسط کودکی ۱۲۸، یادگیری انجام کارهای معنی‌دار ۱۲۸، گسترش علایق کودک به دنیای بیرون ۱۲۹ برنامه‌ریزی ۱۲۹، محو تمایلات و خیال‌پردازی‌های هراس‌آور ۱۳۰، آگاهی از تأثیر عوامل روانی بر عملکرد فرد ۱۳۰، توجه به محرک‌های ویژه و نادیده گرفتن بقیه ۱۳۱.

رشد اجتماعی ۱۳۲

توجه به مراحل درک کودک از نظرات دیگران ۱۳۲، حس‌همدلی ۱۳۳، بیدار شدن حس عدالت خواهی ۱۳۴، رفتار جامعه‌پسند ۱۳۴، همکاری با دیگران ۱۳۵، تفکر در مورد تعارض‌های میان آزادی‌های شخص و ۱۳۵، رابطه کودک و والدین ۱۳۶، تأثیر عمیق همسالان بر کودک و کاهش سازگاری با پدر و مادر ۱۳۶، معیارهای دوستی ۱۳۶، پیوند ژرف با آرمان‌های همجنسان خود ۱۳۷.

رشد هیجانی ۱۳۷

ترس شدید از موقعیت‌های دور از واقعیت ۱۳۷، تشکیل جمعیت‌های هم فکر و کم دوام ۱۳۷، امکان تجربه‌ی بیش از یک هیجان در یک زمان ۱۳۷، استقلال و در عین حال نیاز به محبت و امنیت ۱۳۸، کم رویی و انتقاد از خود یا نگرانی نسبت به ظاهر خود ۱۳۹.

فصل هفتم: نقد از منظر بازنویسی.....۱۴۰

الف- زبان۱۴۱

سادگی در موضوع ۱۴۱، اجتناب از کاربرد زبان محاوره‌ای در غیرگفتگوها ۱۴۲، پرهیز از بکار بردن اصطلاحات تشبیهات و استعارات دور از ذهن ۱۴۲، اجتناب از کاربرد حذف، حتی به قرینه ۱۴۳، اجتناب از کاربرد جملات و واژه‌های بلند و نامفهوم ۱۴۳، پرهیز از سوارکردن چند واژه با هم ۱۴۴، اجتناب از کاربرد جملات مرکب از چند عبارت و حاوی ۱۴۵ پرهیز از کاربرد فعل به صورت مجهول ۱۴۵، تکرار در واژه‌ها و جملات ۱۴۵، سرعت و آهنگ ۱۴۶، کاربرد کلمات مربوط به حرکت و عمل کردن ۱۴۷، استفاده از کلمات پرسشی ۱۴۷، لذت بردن از شرکت در بازی‌های نمایشی و گفتگو ۱۴۷، استفاده از گفتار غیر ارتباطی ۱۴۷.

ب- خلاقیت.....۱۴۸

از همه پرزورترم ۱۴۸، دختر نارنج و ترنج ۱۵۰، دم پیشی. ۱۵۱، دویدم و دویدم ۱۵۳، روباه بی دم، روباه‌های با دم ۱۵۴، روباه دم بریده ۱۵۵، کدو قلقله زن ۱۵۸، کشاورز پیر و خرس قهوه‌ای ۱۶۰، گنجشک و پنبه دانه ۱۶۱، نمکی و دیو ۱۶۳.

فصل هشتم: ویژگی‌های داستان پردازی در ادبیات کودکان.....۱۶۷

طرح۱۶۸

انتظار ۱۶۸، صمیمیت لحن و شیرینی ماجرا ۱۶۹، زنجیرواری، سرعت و کوتاهی ۱۶۹ ثبات طرح ۱۷۰، محدودیت و سادگی (کلیشه‌ای بودن) ۱۷۱، خیالی بودن ۱۷۲.

شخصیت پردازی۱۷۲

استفاده از شخصیت‌های قالبی و قراردادی ۱۷۲، استفاده از شخصیت‌های ایستا ۱۷۴ خیالی بودن ۱۷۵، سادگی و نمادین بودن ۱۷۷، اغراق ۱۷۸، جنسیت ۱۸۰، طبیعی بودن ۱۸۲.

صحنه پردازی.....۱۸۴

ساده و نمادین بودن ۱۸۴، مبهم و نامعلوم بودن زمان و مکان ۱۸۵، تخیلی بودن ۱۸۵

زاویه دید۱۸۶

موضوع.....۱۸۶

دارا بودن عنصر جنب و جوش و بازی ۱۸۶، اعجاب و شگفتی ۱۸۷.

فصل نهم: نتیجه‌ی تحقیق.....	۱۹۰
پیوست.....	۲۰۳
جداول.....	۲۶۵
کتابنامه.....	۲۷۱

پیشگفتار

کودک به عنوان عضوی از جامعه، ویژگی‌ها و خصوصیات ارزشمندی دارد که نشان ظرفیت گسترده‌ی او باری دریافت حقایق و کشف واقعیات جهان هستی است. گفتنی است که این ویژگی‌ها، خصوصیات مخصوص این دوره از زندگی بوده و در سنین بالاتر امکان حفظ یا دستیابی به آنها وجود ندارد و تنها در قشرهایی از قبیل هنرمندان و عرفا می‌توان نمونه‌هایی از این ویژگی‌ها را یافت. این انحصار و اختصاص نشان دهنده‌ی ارزش و اهمیت این دوره‌ی بازگشت ناپذیر و حقیقتاً تأثیرگذار در زندگی انسان می‌باشد.

از طرف دیگر، به دلیل محدودیت‌های ویژه‌ی کودکان در زمینه مهارت‌های شناختی، اجتماعی و عاطفی، نمی‌توان به راحتی این حقایق را به کودکان منتقل کرد. به نظر می‌رسد تنها ابزار که می‌تواند پاسخ‌گوی نیاز سیری ناپذیر کودک به کشف قوانین و حقایق جهان هستی و از سوی دیگر، متناسب با میزان توانایی کودکان در درک و شناخت این معانی عمیق باشد ادبیات و بویژه ادبیات داستانی است.

پدران و مادران ما در طول تاریخ به خوبی این ضرورت را درک کرده بودند و از این ظرفیت عمیق داستان و شعر باری انتقال مفاهیم و ارزش‌های فکری و فرهنگی به کودکانشان بهره‌های فراوان بردند. نکته‌ی جالب توجه این است که داستان‌ها و اشعار به جا مانده از گذشته‌ی تاریخ، به دلیل تعلق به دوره‌ی کودکی بشر، تناسب شگفت‌انگیزی با خصوصیات روحی و فکری کودکان دارد و از این نظر می‌تواند منبع سرشاری برای بازآفرینی و بازنویسی آثار مربوط به آنان باشد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

با توجه به تأثیر تردید ناپذیر داستان در شکل دادن شخصیت و زندگی کودکان و در ضمن تحقیقات نظری اندکی که در زمینه‌ی ادبیات کودک وجود دارد و همچنین نقش مؤثری که متون و داستان‌های قدیمی می‌تواند در جهت پرکردن این خلأ داشته باشد، ضرورت توجه ویژه به مقوله‌ی داستان‌های کودکان و موضوع

بازنویسی کاملاً مشهود می‌باشد. پرداختن به نظریه پردازي و کارهای عملی در این زمینه حقیقتاً می‌تواند نجات بخش ادبیات کودک از وضعیت اسف بار کنونی باشد. با وجود اهمیت تردیدناپذیر شیوه‌ی بازنویسی و نقش بسیار مؤثر آن در انتقال میراث فرهنگی و ادبی گذشته‌ی سرزمینمان به کودکان امروز، می‌توان گفت که این روش ارزشمند و فنّ شریف به کلی مورد غفلت و بی‌مهری واقع شده است؛ با یک نگاه گذرا به تعداد بسیار بسیار اندک کتاب‌ها و مقالات موجود در این مورد و همچنین ضعف گسترده و چشمگیر در زمینه‌ی کتاب‌های بازنویسی شده برای کودکان صحت این امر آشکار می‌شود.

این، در حالی است که حتی کتاب‌ها و منابع موجود در زمینه‌ی ادبیات کودک بیشتر از نظر کمی و کیفی در جایگاه قابل قبولی نیستند و نگاه تک بعدی و یک سویه به ادبیات و وجود مطالب تکراری در آن‌ها عمق این مطلب را بهتر نشان می‌دهد؛ گذشته از این، از آن جا که این آثار بیشتر نگاه کلی به ادبیات کودک داشته‌اند، از پرداختن به جزئیات و موارد کاربردی در مورد آثار کودکان بازمانده‌اند.

پیشینه‌ی پژوهش

متأسفانه در مورد ادبیات کودک به ویژه بازنویسی نقص‌ها و کمبودهای بسیاری در بخش‌های مختلف وجود دارد. در زمینه‌ی نقد و تحلیل آثار بازنویسی شده می‌توان به مقالات و دست‌نوشته‌های جعفر پایور اشاره کرد که در این زمینه بسیار راهگشا و تعیین کننده بوده و در حقیقت تنها کسی است که به تحلیل شیوه‌های مختلف بازنویسی و بازآفرینی و بررسی جنبه‌های مختلف هر یک پرداخته است.

در زمینه‌ی بررسی آثار داستانی کودکان از جنبه‌ی روان‌شناسی نیز همان گونه که اشاره خواهد شد، نمونه‌ی کامل و دقیق در دست نیست و تقریباً تمام آثاری که به بررسی روان‌شناسانه‌ی داستان پرداخته‌اند، به مباحث روانکاوی متمایل شده‌اند و در زمینه‌ی روان‌شناسی رشد، به جز مباحث اندکی در چند کتاب ادبیات کودک مطلب دیگری وجود ندارد.

با کمال تأسّف باید گفت که در زمینه‌ی ویژگی‌های ادبیّات کودک نیز تا به حال کار علمی دقیق و مؤثّری انجام نشده و جای خالی این گونه مباحث کاملاً احساس می‌شود.

از سوی دیگر، به دلیل پیشینه‌ی اندک توجّه رسمی به بازنویسی در دوران معاصر، اغلب این باور نادرست در میان نویسندگان و بازنویسان آثار ادبی کودکان وجود دارد که بازنویسی کاری سهل‌تر و آسان‌تر از نویسندگی است و به همین دلیل، این گروه در بازنویسی متون گذشته برای کودکان دقّت و باریک‌بینی لازم را انجام نمی‌دهند. نکته‌ی دیگر این‌که، همان گونه که گفته شد و در فصل‌های آینده هم نیز خواهد آمد، به دلیل پیشینه‌ی نظری اندکی که در مورد این روش مهم موجود است، هنوز این روش به عنوان یک فنّ ارزشمند نویسندگی مطرح نشده است و این امر سبب شده است که بیشتر آثار به وجود آمده در این حوزه به صورت ساده بازنویسی شوند یا اصولاً مربوط به حوزه‌ی ساده نویسی باشند، نه بازنویسی.

نگارنده بر آن است که توجّه ویژه به این فنّ ارزشمند، ضمن ارتقای کیفی سطح بازنوشته‌ها، زمینه‌ی استفاده و بهره‌برداری بهتر نویسندگان و به تبع آن، کودکان را با میراث غنی و پر بار گذشته‌ی ما فراهم می‌کند.

در این تحقیق حاضر سعی شده است که مبانی مورد نظر در قسمت‌های بازنویسی، روان‌شناسی و ادبیّات کودک از متون اصلی استخراج شده، به صورت نظام مند و منسجم مطرح گردد. در بخش دوم این تحقیق به بررسی آثار برگزیده بر اساس معیارهای بررسی شده در بخش اول پرداخته شده است و در حدّ امکان سعی شده که به صورت دقیق و موردی مورد بررسی و نقد قرار گیرد.

پرسش‌ها و فرضیه‌ها

خواننده با مطالعه‌ی این تحقیق می‌تواند پاسخ پرسش‌های زیر را بیابد:

۱- به طور کلی آثار مربوط به ادبیّات کودک به چه صورت‌هایی

بازنویسی می‌شوند؟

۲- مهم‌ترین عوامل مورد نظر در بررسی روان‌شناختی داستان‌های کودکان کدامند؟

۳- ویژگی‌های داستان‌پردازی در ادبیات کودک چیست؟

۴- آثار بازنویسی شده برای کودکان تا چه میزان با معیارهای بازنویسی مطابقت دارند؟

۵- آثار بازنویسی شده تا چه حدی بر مبنای شناخت دقیق و عمیق از ویژگی‌های کودک صورت گرفته است؟

۶- در یک نگاه کلی نویسندگان بازنویس در حوزه‌ی ادبیات کودک تا چه میزان در انجام رسالت خود موفق بوده‌اند؟

روش و شیوه‌ی پژوهش

روش پژوهش در این پایان‌نامه، مانند دیگر پایان‌نامه‌های حوزه‌ی ادبیات فارسی، روش کتابخانه‌ای و به شیوه‌ی قیاسی از کل به جزء بوده است؛ توضیح آن‌که، نگارنده ابتدا به استخراج اصول لازم در زمینه‌های بازنویسی، روان‌شناسی و داستان‌پردازی ادبیات کودک پرداخته است و سپس میزان تطبیق آثار مورد نظر را با این اصول مورد تحلیل قرار داده است.

لازم به ذکر است که نگارنده در تحقیق حاضر داستان‌های مورد نظر را در سه سطح جداگانه‌ی روان‌شناسی، بازنویسی و عناصر داستانی ادبیات کودکان مورد بررسی قرار داده است.

فصل اول

کلیات و مبانی نظری تحقیق

• ادبیات کودک

- روان‌شناسی کودک
- ویژگی‌های داستان‌پردازی ادبیات کودک
- بازنویسی

بخش اول ادبیات کودک

- تعریف ادبیات کودک
- جایگاه ادبیات کودک
- پیشینه‌ی ادبیات کودک
- انواع ادبیات کودک

علم‌دوستی و حقیقت‌خواهی که از قوی‌ترین تمایلات و گرایش‌های فطری در نهاد تمامی انسان‌هاست، در طول تاریخ بشر، پیشرفت‌های عظیمی را برای جوامع انسانی رقم زده است. درحقیقت این‌گونه گرایش‌ها که می‌توان آن‌ها را از اساسی‌ترین وجوه تمایز بین انسان و سایر موجودات دانست، بشر را به سطح بسیار بالایی از توانمندی‌های مختلف رسانده و با وجود ضعف جسمی انسان نسبت به سایر موجودات، او را در جایگاه بسیار برتری نشانده است.

در جهان امروز، کودک، انسانی در ابعاد کوچک که سراپا ضعف و ناتوانی است و هیچ ادراکی نسبت به جهان پیرامون خویش ندارد، به شمار نمی‌رود؛ بلکه کوشش خستگی‌ناپذیر او برای کشف حقایق و رموز پدیده‌های هستی و به بیان دیگر، تأثیر این گرایش‌های عمیق در او نه تنها از همان بدو تولد، بلکه از دوره‌های جنینی آغاز می‌شود.

اکنون این پرسش تأمل برانگیز پدید می‌آید که کودک با توجه به محدودیت‌های شناختی و تجربی که دارد، چگونه به این میل سیری‌ناپذیر پاسخ می‌دهد؟ و پرسش مهم‌تر این‌که دیگران، اعم از والدین، مربیان و... چگونه باید این پژوهشگر کوچک را در راهی که در پیش رو دارد، یاری کنند؟ بحث در مورد پرسش اوّل مجال بسیار وسیع را می‌طلبد و ما در فصل‌های بعدی در حدّ مجال، به آن خواهیم پرداخت؛ اما هم‌اکنون و به اختصار، شاید بتوان مهم‌ترین ویژگی تفکر و شناخت کودک و بزرگسال را، همانا خلّاقیت دانست.

کودک مانند بسیاری از بزرگسالان هنوز به دام روزمرگی نیفتاده است و به موضوعات گوناگون از جنبه‌های متفاوت می‌نگرد. نیروی تخیل قدرتمندی که در وجود او نهفته است، او را یاری می‌کند تا هر بار جهان و پدیده‌های آن را به رنگی تازه ببیند و همین ویژگی تخیل و خلّاقیت است که کودک را به دنیای زیبا و فریبنده‌ی هنر نزدیک می‌کند. در واقع این دو ویژگی مهم در کودک، از ارکان اساسی هنر و ادبیات نیز به شمار می‌رود. هنرمند نیز برای ارائه‌ی پیام خود به بهترین شکل، به دنبال ایده‌های نو و شگفت است؛ گویا همواره در تلاش است تا کودکی خویش را به

بهترین نحو حفظ کرده، از آن برای جستجوی چشم‌اندازهای زیباتر و ناآشنا تر بهره ببرد.

شاید از همین جاست که بین کودک و هنر پیوندی ناگسستنی ایجاد می‌شود و ادبیات، به عنوان یکی از راه‌های نمایش جهان به شکل هنری، نزدیک‌ترین و لذت‌بخش‌ترین زبان برای انتقال مفاهیم به کودکان به شمار می‌آید. اما آیا تمام آثار ادبی موجود می‌توانند ما را به این هدف برسانند؟ بیشتر صاحب‌نظران بر این باورند که به دلیل ویژگی‌های خاص روحی و ذهنی کودکان و محدودیت‌های آنان، تنها قسمتی از آثار ادبی موجود قابل ارائه به کودکان هستند؛ آثاری که از آن‌ها با عنوان «ادبیات کودک» یاد می‌کنند. پرسش دیگری که در این جا مطرح می‌شود، این است که چه گروهی از آثار ادبی را جزء ادبیات کودک می‌دانیم؟ به عبارت دیگر باید پرسید ادبیات کودک چیست؟

تعریف ادبیات کودک

پیش از ارائه هرگونه تعریفی در این باره، ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که ادبیات کودک به دو شکل کلی بررسی می‌شود: ادبیات برای کودکان و ادبیات درباره‌ی کودکان. در شکل اول، کودکان مخاطب ادبیات و در نوع دوم، موضوع آن هستند و البته تنها گروه اول از این گونه آثار هستند که ادبیات کودک به شمار می‌روند: «از میان این دو گروه، آن گروه از آثار که به طور مشخص کودکان را به عنوان مخاطب خود در نظر گرفته‌اند، در حوزه‌ی تعریف خاص ما از ادبیات کودک قرار می‌گیرند. در واقع عامل مهم در تمیز ادبیات کودک از غیر آن، وجود کودک به عنوان مخاطب است؛ چه موضوع این ادبیات، کودکان و دنیای آن‌ها باشد و چه نباشد» (شاه‌آبادی فراهانی، ۱۳۸۲: ۲۵).

قابل ذکر است که تقریباً در تمام تعاریفی که در مورد ادبیات کودک وجود دارد، نوعی نقص و کمبود مشاهده می‌شود و در هر کدام از آن‌ها تنها به یک یا حداکثر دو جنبه از جنبه‌های مختلف ادبیات کودک توجه شده است؛ البته این مطلب با توجه به این که این مقوله پیشینه‌ی نظری اندکی دارد تا حدی قابل پذیرش است.